

Paweł Wójcik

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

wojcik88p@gmail.com

Status prawny najemników w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych

Legal Status of Mercenaries Under International Humanitarian Law of Armed Conflicts

STRESZCZENIE

Artykuł poświęcony jest problemowi najemnictwa, który występuje odkąd na świecie dochodzi do konfliktów zbrojnych. Autor dokonuje porównania przyjętych przez społeczność międzynarodową aktów prawnych w zakresie walki z najemnictwem. Analiza przepisów uwypukla mocne i słabe strony przyjętych rozwiązań oraz wskazuje na postulaty *de lege ferenda*.

Słowa kluczowe: międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych; najemnicy; *private military contractors*; Organizacja Narodów Zjednoczonych; konwencja o zwalczaniu najemnictwa

[...] rekrutowanie, wykorzystywanie, finansowanie i szkolenie najemników godzi w fundamentalne zasady prawa międzynarodowego, takie jak suwerenność państw, integralność terytorialna i prawo narodów do samostanowienia [...]¹.

WPROWADZENIE

Zagadnienie najemnictwa wywołuje od dawna wiele kontrowersji na forum międzynarodowym. Zjawisko to jest postrzegane jako niemoralne i negatyw-

¹ Preambuła Międzynarodowej konwencji o zakazie werbowania, wykorzystania, finansowania i szkolenia najemników, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w drodze rezolucji w dniu 4 grudnia 1989 r.

ne z punktu widzenia zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa na świecie. Kontrowersje dotyczące najemnictwa wynikają przede wszystkim z faktu, iż godzi ono w podstawowe zasady prawa międzynarodowego utrwalone w Karcie Narodów Zjednoczonych z dnia 26 czerwca 1945 r.² Zgodnie z art. 2 ust. 4 Karty „wszyscy członkowie powinni w swych stosunkach międzynarodowych powstrzymać się od stosowania groźby lub użycia siły przeciwko nietykalności terytorium albo niepodległości politycznej któregośkolwiek państwa, lub wszelkiego innego sposobu, niezgodnego z zasadami Narodów Zjednoczonych”. Za zasady, o których mowa w wyżej wymienionym przepisie, należy w szczególności uznać normy o charakterze *iuris cogentis*, w tym m.in. zakaz użycia siły jako narzędzia rozwiązywania sporów, zasadę nieingerencji w sprawy wewnętrzne innego państwa, prawo do integralności terytorialnej i nienaruszalności granic, prawo do samostanowienia narodów³. Wykorzystywanie najemników jako narzędzia do realizacji partykularnych interesów prowadzi do pogwałcenia tych zasad oraz godzi w podstawowe prawa człowieka i zasady międzynarodowego prawa humanitarnego.

W ostatnich kilkudziesięciu latach społeczność międzynarodowa podjęła wiele prób zwalczania najemnictwa. Najważniejszym dokonaniem w tym zakresie było przyjęcie w dniu 4 grudnia 1989 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ Międzynarodowej Konwencji o zwalczaniu, rekrutacji, wykorzystaniu, finansowaniu i szkoleniu najemników⁴. Uchwalono także ponad 100 rezolucji potępiających najemnictwo⁵. Pomimo dużego zaangażowania ze strony różnych organów i instytucji międzynarodowych, w tym Komisji Praw Człowieka ONZ, nie udało się wyeliminować najemnictwa, przeciwnie – zjawisko to przybiera na sile, a nawet występuje w nowych formach. Jest to spowodowane narastającą liczbą punktów zapalnych na świecie. Aktualne staje się zatem pytanie, jakie należy przyjąć instrumenty prawne i rozwiązania organizacyjne, by skuteczniej zapobiegać najemnictwu i karać najemników.

RYS HISTORYCZNY NAJEMNICTWA

Najemnicy są łączeni przede wszystkim z historią najnowszą, ale najemnictwo nie jest zjawiskiem nowym. Sięga ono korzeniami do starożytności. W przeszłości najemnicy nie byli okryci złą sławą, jak obecnie. W dzisiejszych czasach są oni kojarzeni przede wszystkim z działalnością przestępczą. Wynika to z faktu,

² Tekst w: *Prawo międzynarodowe publiczne. Wybór dokumentów*, oprac. A. Przyborowska-Klimczak, Lublin 2008, s. 9–30.

³ L. Antonowicz, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 2013, s. 38–58.

⁴ Tekst w: M. Flemming, *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Zbiór dokumentów*, uzup. i red. M. Gąska, E. Mikos-Skuza, Warszawa 2003, s. 95–99.

⁵ Wszystkie rezolucje Zgromadzenia Ogólnego ONZ są dostępne na oficjalnej stronie internetowej: www.un.org.

iz bez względu na to, czy działają w warunkach wojny czy pokoju, ich rola prowadzi się do wywołania destabilizacji oraz naruszenia porządku konstytucyjnego państwa, na terytorium którego działają. W odległych czasach stanowili oni ważny komponent sił zbrojnych każdego państwa. Tak było w czasach greckich państw-miast, które oprócz armii obywatelskiej polegały w dużej mierze na wojskach najemnych. W okresie hellenistycznym greckimi najemnikami posługiwały się wszystkie potęgi basenu Morza Śródziemnego, w tym władcy perscy, syryjscy i Aleksander Wielki. Powszechnie było korzystanie z usług najemników w okresie średniowiecza. Przykładem jest państwo zakonu krzyżackiego, które w bitwie pod Grunwaldem posłużyło się kontyngentem najemników angielskich i holenderskich. W okresie nowożytnym najemnicy byli wykorzystywani zarówno przez monarchów w celu konsolidacji władzy państwowej, jak i przez książęta do budowania „prywatnych” imperiów⁶.

Zmierzch najemnictwa nastąpił dopiero na przełomie XVII i XVIII w. wraz z nastaniem epoki absolutyzmu oświeconego. Idea profesjonalnych armii o profilu narodowym spowodowała, że zapotrzebowanie na usługi najemników zdecydowanie zmalało. Wprowadzenie przez Kongres wiedeński terminu „państwo neutralne” zainicjowało nowe podejście w polityce międzynarodowej do konfliktów zbrojnych⁷. Nowe prawo nałożyło obowiązek na państwa nieuczestniczące w konflikcie dotyczący powstrzymania się od działań, które mogłyby zostać odebrane przez pozostałe państwa jako opowiedzenie się po jednej ze stron wojujących. Za taką ingerencję uważano właśnie tworzenie na terytorium państwa neutralnego oddziałów najemniczych lub werbowanie do takich oddziałów. Karta Narodów Zjednoczonych zakazująca użycia siły w rozwiązywaniu sporów formalnie odebrała najemnikom możliwość zgodnego z prawem działania⁸.

Najemnictwo odrodziło się wraz z dekolonizacją Afryki w latach 60. XX w. Najemnicy zostali wtedy wykorzystani przez byłe państwa kolonialne przeciwko ruchom narodowo-wyzwoleńczym. Pełnili oni również rolę czynnika destabilizującego w nowo powstałych państwach, walcząc często u boku grup opozycyjnych przeciwko legalnym władzom. W tym okresie działalność najemników została zdecydowanie potępiona przez ONZ jako naruszenie prawa do samostanowienia, będącego jednym z fundamentów prawa międzynarodowego publicznego⁹.

⁶ J. Barcik, T. Srogosz, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2014, s. 599.

⁷ *Idee, normy i instytucje Kongresu wiedeńskiego 200 lat później – perspektywa prawnomiędzynarodowa*, red. J. Menkes, E. Cała-Wacinkiewicz, J. Nowakowska-Mafusecka, W. Pęksa, W.S. Staszewski, Warszawa 2016, s. 307–308.

⁸ United Nations High Commissioner for Human Rights United Nations Office at Geneva, *The Impact of Mercenary Activities on the Right of Peoples to Self-determination*, “Human Rights Fact Sheet” 2002, No. 28, s. 5.

⁹ M. Scheimer, *Separating Private Military Companies from Illegal Mercenaries in International Law: Proposing an International Convention for Legitimate Military and Security Support*

Koniec zimnej wojny stworzył nowe warunki dla działalności najemników. Redukcja sił zbrojnych sprawiła, że wielu wykwalifikowanych żołnierzy pozostało bez pracy. Służba najemna, gwarantująca wysokie wynagrodzenie, wydawała się atrakcyjnym źródłem utrzymania. Po 1989 r. pojawił się także nowy sposób prowadzenia wojen. Światowe mocarstwa, w szczególności Stany Zjednoczone, z jednej strony angażują się w zagraniczne misje wojskowe, a z drugiej starają się maksymalnie zredukować udział własnych sił zbrojnych w konfliktach zbrojnych. Nowa sytuacja stworzyła sprzyjające warunki dla działalności prywatnych firm (tzw. *private military; private security companies*). Ich personel, określany mianem *private military contractors*, postrzegany jest przez niektórych przedstawicieli doktryny jako najemnicy XXI w.¹⁰ Rolą prywatnych podmiotów jest przejmowanie od regularnych sił zbrojnych części zadań na zasadzie *outsourcingu*, za odpowiednim wynagrodzeniem. O ile niektóre działania wykonywane przez *private military contractors*, takie jak ochrona obiektów wojskowych lub dyplomatów, nie budzą kontrowersji, o tyle bezpośredni udział w działaniach zbrojnych postrzegany jest jako działanie na granicy prawa. Pojawienie się w konfliktach zbrojnych nowego, niepaństwowego aktora jest powodem do dyskusji na forum międzynarodowym i stanowi wyzwanie dla międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych¹¹.

WPLYW NAJEMNIKÓW NA DESTABILIZACJĘ PAŃSTWA

Najemnicy są określane mianem „żołnierzy do wynajęcia”. Zamiast walczyć dla własnego państwa, oferują oni swoje usługi obcym państwom w zamian za korzyści materialne. Co do zasady najemnicy gotowi są walczyć po każdej stronie konfliktu, bez względu na to, jaką ideologię wspierają. Należy przy tym zaznaczyć, że najemnikami posługują się nie tylko państwa, ale też stronnictwa opozycyjne, ruchy oporu i organizacje przestępcze¹².

Głównym powodem korzystania z usług najemników jest dążenie do ukrycia własnego zaangażowania w konflikt. Wynajęcie najemników daje również większą pewność osiągnięcia celu niż w przypadku posłużenia się regularnymi

the Reflects Customary International Law, “American University International Law Review” 2009, No. 3, s. 614.

¹⁰ E.L. Gaston, *Mercenarism 2.0? The Rise of the Modern Private Security Industry and Its Implications for International Humanitarian Law Enforcement*, “Harvard International Law Journal” 2008, Vol. 49, No. 1, s. 224.

¹¹ *Ibidem*.

¹² K. Fallah, *Corporate Actors: The Legal Status of Mercenaries in Armed Conflict*, “International Review of the Red Cross” 2006, Vol. 88, No. 863, DOI: <https://doi.org/10.1017/S1816383106000695>, s. 602. Zob. także: Ł. Kurecki, *Status private military contractors w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego*, „Międzynarodowe Prawo Humanitarne” 2013, t. 4.

siłami zbrojnymi. Wynika to z większego profesjonalizmu, jakim charakteryzują się jednostki najemnicze. Ponadto najemnicy nie podporządkowują się prawu wojennemu, tak jak regularne siły zbrojne. Dotyczy to przede wszystkim obowiązku niewykonania rozkazu, który byłby sprzeczny z prawem humanitarnym. W konsekwencji najemników, którzy są *de facto* wyjęci spod prawa, nie ograniczają w działaniu normy prawne obowiązujące regularne siły zbrojne. Dodatkowo posłużenie się najemnikami, zamiast własnymi wojskami, pozwala uniknąć strat w ludziach i sprzęcie¹³.

Warto zwrócić uwagę na rolę najemników w konfliktach o charakterze międzynarodowym, których jest na świecie coraz więcej. Mechanizm działania najemników w konfliktach wewnętrznych ilustruje ich rola w procesie dekolonizacji Afryki w latach 60. XX w. Zostali oni wtedy wykorzystani przez byłe państwa kolonialne do zakłócenia procesów niepodległościowych. Ich zadanie polegało na zwalczaniu ruchów narodowo-wyzwoleńczych lub na wywołaniu destabilizacji w państwach, które już osiągnęły niepodległość. W drugim przypadku najemnicy osiągalni swój cel, organizując zamach stanu oraz wspierając ruchy separatystyczne. Tak było w przypadku Katangi, która oderwała się od Demokratycznej Republiki Konga, oraz Biafry, która odłączyła się od Nigerii. Obie prowincje, zarządzane przez lokalnych wojskowych dyktatorów, bogate w surowce naturalne, postanowiły odłączyć się od biedniejszej części państwa. W konsekwencji doszło do krwawych starć pomiędzy wojskami rządowymi a siłami rebeliantów, którym towarzyszyły też konflikty etniczne. Zbuntowane prowincje przegrały, lecz oba państwa uległy długotrwałej destabilizacji, a ofiarami wojny były dziesiątki tysięcy osób, głównie ludności cywilnej¹⁴.

W Afryce jako najemnicy walczyli również Polacy, w tym Jan Zumbach, były pilot dywizjonu 303 z okresu II wojny światowej. Podczas konfliktu w Demokratycznej Republice Konga oraz Nigerii był on twórcą i jednocześnie dowódcą sił powietrznych separatystów¹⁵.

Nie tylko konflikty zbrojne stwarzają sprzyjające warunki dla działań najemników. W okresie pokoju są oni często wykorzystywani do ingerencji w sprawy wewnętrzne innego państwa, które prowadzi politykę niezgodną z interesami podmiotu zewnętrznego. Najczęściej zamiar ten jest osiąganym przez zamach stanu w celu objęcia władzy w państwie przez wojsko lub opozycję. Rolą najemników jest stworzenie odpowiednich warunków do dokonania przewrotu politycznego. Posługują się oni takimi metodami, jak: sabotaż, niszczenie szeroko po-

¹³ United Nations High Commissioner for Human Rights United Nations Office at Geneva, *op. cit.*, s. 6.

¹⁴ *Ibidem*, s. 8.

¹⁵ J. Zumbach, *Ostatnia walka. Moje życie jako lotnika, przemysłowca i poszukiwacza przygód*, Warszawa 2011.

jętej infrastruktury, finansowanie i uzbrajanie grup opozycyjnych, zamachy na osoby publiczne lub zastraszenie ludności cywilnej tak, aby nie mogła w sposób swobodny wyrazić swojej woli. Próba przewrotu politycznego, nawet jeśli ostatecznie nie dochodzi on do skutku, ma destrukcyjny wpływ na stabilność państwa¹⁶.

Bez względu na to, czy najemnicy działają w warunkach pokoju czy wojny, mają oni negatywny wpływ na porządek wewnętrzny państwa. Działalność najemników co do zasady wiąże się z użyciem siły lub prowadzi do eskalacji już trwającego konfliktu. W konsekwencji godzi w fundamentalne zasady prawa międzynarodowego.

PRÓBY OGRANICZENIA NAJEMNICTWA

1. V Konwencja haska z 1907 r.

Pierwszym aktem prawa międzynarodowego odnoszącym się pośrednio do najemnictwa była V Konwencja haska dotycząca praw i obowiązków mocarstw i osób neutralnych w razie wojny lądowej z 1907 r.¹⁷ Określono w niej prawa i obowiązki państw neutralnych w czasie konfliktów międzynarodowych. Nie zdefiniowano wprawdzie pojęcia najemników, jednak sprawy państwa neutralnego, którym jest poświęcona, są nieodłącznie związane z zasadą nieingerencji w sprawy wewnętrzne innego państwa, którą to zasadę najemnictwo łamie *per se*. Wśród obowiązków nałożonych na państwa neutralne w Konwencji wymieniono zakaz formowania jednostek oraz prowadzenia rekrutacji na terytorium państwa neutralnego do formacji, które miałyby na celu wesprzeć jedną ze stron w konflikcie trwającym poza jego granicami. W myśl art. 5 Konwencji państwo neutralne jest zobowiązane do podjęcia odpowiednich środków, aby do wspomnianych powyżej działań na jego terytorium nie doszło¹⁸.

2. I Protokół dodatkowy do Konwencji genewskich

W latach 1974–1977 odbyła się w Genewie konferencja dyplomatyczna, której efektem było przyjęcie m.in. I Protokołu dodatkowego do Konwencji genewskich z 1949 r.¹⁹ Protokół rozwinął przyjęte wcześniej zasady prawa humanitar-

¹⁶ United Nations High Commissioner for Human Rights United Nations Office at Geneva, *op. cit.*, s. 9.

¹⁷ Konwencja dotycząca praw i obowiązków mocarstw i osób neutralnych w razie wojny lądowej (V Konwencja haska), Haga, 18 października 1907 r. (Dz.U. z 1927 r., nr 21, poz. 163).

¹⁸ B. O'Meara Barrie, *Private Military Firms and Mercenaries: Potential for Liability under International Law*, "12 Tilburg Foreign Law Review" 2004–2005, s. 331–332.

¹⁹ I Protokół dodatkowy do Konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochro-

nego mające zastosowanie w międzynarodowych konfliktach zbrojnych. Jednym z osiągnięć Protokołu było wprowadzenie do międzynarodowego porządku prawnego pierwszej legalnej definicji pojęcia „najemnik”. Do 1977 r. prawo wojenne formalnie nie rozróżniało najemników od innych uczestników konfliktów zbrojnych²⁰.

Zgodnie z art. 47 ust. 2 I Protokołu dodatkowego najemnikiem jest osoba, która:

1. Została specjalnie zwerbowana w kraju lub za granicą do walki w konflikcie zbrojnym.
2. Rzeczywiście bierze bezpośredni udział w działaniach zbrojnych.
3. Bierze udział w działaniach zbrojnych głównie w celu uzyskania korzyści osobistej i otrzymała od strony konfliktu lub w jej imieniu obietnicę wynagrodzenia materialnego wyraźnie wyższego od tego, które jest przyrzeczone lub wypłacane kombatantom mającym podobny stopień i sprawującym podobną funkcję w siłach zbrojnych tej strony.
4. Nie jest obywatelem strony konfliktu ani stałym mieszkańcem terytorium kontrolowanego przez stronę konfliktu.
5. Nie jest członkiem sił zbrojnych strony konfliktu.
6. Nie została wysłana przez państwo inne niż strona konfliktu w misji urzędowej jako członek sił zbrojnych tego państwa²¹.

Na podstawie tej definicji można sformułować kilka wniosków. Przede wszystkim, aby można było uznać kogoś za najemnika, osoba ta powinna kumulatywnie spełnić aż sześć przesłanek, co w praktyce może okazać się trudne lub niemożliwe do wykazania. Jak stwierdził jeden z amerykańskich przedstawicieli doktryny, „każdy najemnik, który nie potrafi wyłączyć się spod zakresu tej definicji, zasługuje na rozstrzelanie, a jego prawnik wraz z nim”²².

Warunek zawarty w pkt 1 definicji utrudnia pociągnięcie najemnika do odpowiedzialności. W świetle tego przepisu za najemnika uważana jest tylko taka osoba, która została zwerbowana do walki w konkretnym konflikcie zbrojnym. Jeśli ktoś trudni się najemnictwem niejako zawodowo (tj. w sposób ciągły), nie jest objęty zakresem definicji i nawet jeśli spełnia wszystkie pozostałe przesłanki, nie można mu przypisać statusu najemnika²³.

Kryterium ujęte w pkt 2 zdecydowanie zawęża potencjalny krąg osób odpowiedzialnych jako najemników. Warunek, by osoba musiała wziąć „rzeczywiście

ny ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, przyjęty w Genewie w dniu 8 czerwca 1977 r. (Dz.U. z 1992 r., nr 41, poz. 175).

²⁰ W. Czapliński, A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*, Warszawa 2014, s. 935.

²¹ I Protokół dodatkowy do Konwencji genewskich.

²² G. Best, *Humanity in Warfare: The Modern History of the International Law of Armed Conflict*, London 1980, s. 328.

²³ S. Franklin, *South African and International Attempts to Regulate Mercenaries and Private Military Companies*, “17 Transnational Law & Contemporary Problems” 2008, s. 256.

bezpośredni udział w działaniach zbrojnych”, żeby móc ją uznać za najemnika, może w praktyce oznaczać ograniczenie odpowiedzialności jedynie do osób, które wzięły czynny udział w walce. Wprawdzie komentarz do Wytycznych Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża wskazuje, iż bezpośredni udział w działaniach zbrojnych polega nie tylko na użyciu broni, lecz na szeroko pojętych działaniach przygotowawczych, takich jak wyposażenie, instruktaż, transport personelu, zbieranie informacji wywiadowczych, rozmieszczanie broni czy sprzętu, jednak nie ma on charakteru prawnie wiążącego²⁴. Zatem pkt 2 nie tylko pozostawia szerokie pole do interpretacji, ale też pozwala potencjalnemu najemnikowi powołać się na błąd co do prawa, wykazując, iż żaden wiążący akt prawny nie wskazuje, które działanie może być uznane za bezpośredni udział w działaniach zbrojnych, a które nie²⁵.

Z pewnością zasadniczy, a jednocześnie najbardziej kontrowersyjny element definicji zawiera pkt 3, który odnosi się do motywacji najemników. Powód, dla którego walczą, odróżnia ich od żołnierzy regularnych sił zbrojnych lub ochotników, którzy angażują się w konflikt przede wszystkim dla idei, a nie w celu osiągnięcia korzyści osobistych. Sformułowanie zawarte w pkt 3 jest powszechnie krytykowane jako zbyt liberalne. Udowodnienie komuś, że walczy w celu odniesienia korzyści osobistej lub otrzymał obietnicę wynagrodzenia w zamian za udział w konflikcie, może się w praktyce okazać niemożliwe do wykonania. Jeśli osoba podejrzana o najemnictwo wykaże, że do udziału w konflikcie zbrojnym zachęciła ją przede wszystkim ideologia, nie odpowiada wówczas kryterium definicji najemnika²⁶.

Dodatkowo zawężenie kategorii najemników jedynie do tych osób, które mają otrzymać wynagrodzenie „wyraźnie wyższe” od kombatantów pełniących zbliżone funkcje w siłach zbrojnych strony konfliktu, pozostawia szeroki margines interpretacyjny. W definicji nie zawarto bowiem żadnych wskazówek, jaka to powinna być wysokość, aby wynagrodzenie można było uznać za „wyraźnie wyższe”²⁷.

Kolejny wniosek, jaki nasuwa się w związku z analizą postanowień I Protokołu dodatkowego jest taki, iż najemnictwo nie zostało zdelegalizowane. Dokument nie zawiera również przepisów odnoszących się do aktywnego zwalczania najemnictwa. Nie ma bowiem postanowień, które zabraniałyby rekrutowania i finansowania najemników²⁸.

²⁴ P. Grzebyk, *Pojęcia „osoba cywilna” oraz „bezpośredni udział w działaniach zbrojnych”*, „Państwo i Prawo” 2012, z. 2, s. 61.

²⁵ *Ibidem*, s. 66–71.

²⁶ E.L. Gaston, *op. cit.*, s. 233.

²⁷ S. Gołębiowski, *Status prawny francuskiej Legii Cudzoziemskiej*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2013, nr 3, s. 17.

²⁸ B. O’Meara Barrie, *op. cit.*, s. 336.

Najemnikom odebrano natomiast określone przywileje zarezerwowane dla innych uczestników konfliktów zbrojnych. W świetle art. 47 ust. 1 osobie uznanej za najemnika nie przysługuje status kombatanta i jeńca wojennego. Postanowienie to wzbudziło wiele kontrowersji wśród przedstawicieli doktryny. Obawiano się, że „wyjęcie najemników spod prawa” może w przypadku schwytania ich przez przeciwnika oznaczać przyzwolenie na dokonanie samosądu. Zgodnie z postanowieniami art. 75 I Protokołu w przypadku wzięcia do niewoli nie odbiera się najemnikom prawa do bycia traktowanymi zgodnie z podstawowymi zasadami międzynarodowego prawa humanitarnego. Za takie zasady uznaje się prawo do życia, zakaz tortur, prawo do godności ludzkiej oraz prawo do sprawiedliwego procesu z poszanowaniem gwarancji procesowych²⁹.

Definicja najemnika zawarta w I Protokole dodatkowym ma charakter zawężający. Intencją jej zredagowania było to, aby pozbawienie specjalnej ochrony wynikającej ze statusu kombatanta i jeńca wojennego następowało jedynie w ściśle określonych sytuacjach i dotyczyło jak najwęższej kategorii osób. Założenie to jest zgodne z doktryną międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych, która zakłada rozszerzanie zamiast zawężania zakresu ochrony przyznanej uczestnikom konfliktów zbrojnych³⁰.

Wyrażany jest pogląd, że I Protokół dodatkowy, w przeciwieństwie do Konwencji genewskich z 1949 r., nie odzwierciedla norm prawa zwyczajowego. Wynika to z faktu, że niektóre z jego postanowień – w szczególności dotyczące kombatantów, jeńców wojennych oraz najemników – wciąż uznawane są za kontrowersyjne³¹. Z tego powodu Stany Zjednoczone oraz Wielka Brytania do dzisiaj nie ratyfikowały tego dokumentu. Amerykanie swoje stanowisko uzasadniają „politycznym charakterem” postanowień Protokołu, który jest niezgodny z naturą międzynarodowego prawa humanitarnego³².

KONWENCJA ORGANIZACJI JEDNOŚCI AFRYKAŃSKIEJ O ELIMINACJI NAJEMNIKÓW W AFRYCE

Konwencja Organizacji Jedności Afrykańskiej o eliminacji najemników w Afryce była pierwszym międzynarodowym aktem prawnym delegalizującym najemnictwo³³. Powstała ona w reakcji na zagrożenie, jakie stanowił dla kontynentu masowy udział najemników w procesie dekolonizacji. Była również odpo-

²⁹ M.N. Shaw, *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 2011, s. 718.

³⁰ K. Fallah, *op. cit.*, s. 606.

³¹ M.N. Shaw, *op. cit.*, s. 715.

³² M. Mancini, *Private Military and Security Company Employees: Are They the Mercenaries of the Twenty-First Century?*, “EUI Working Paper. Academy of European Law” 2010, No. 5, s. 4.

³³ Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa, Libreville, 3 July 1977. Tekst konwencji dostępny na stronie internetowej ONZ: <https://treaties.un.org>.

wiedzią na I Protokół dodatkowy, którego postanowienia dotyczące najemników uznano w Afryce za zbyt liberalne. Konwencja została uchwalona w 1977 r., a weszła w życie w 1985 r. Jej stronami są państwa Organizacji Jedności Afrykańskiej (od 2002 r. – Unii Afrykańskiej).

W świetle art. 1 Konwencji najemnikiem jest osoba, która:

1. Została specjalnie zwerbowana w kraju lub za granicą do walki w konflikcie zbrojnym.
2. Rzeczywiście bierze bezpośredni udział w działaniach zbrojnych.
3. Bierze udział w działaniach zbrojnych głównie w celu uzyskania korzyści osobistej i otrzymała od strony konfliktu lub w jej imieniu obietnicę wynagrodzenia materialnego.
4. Nie jest obywatelem strony konfliktu ani stałym mieszkańcem terytorium kontrolowanego przez stronę konfliktu.
5. Nie jest członkiem sił zbrojnych strony konfliktu.
6. Nie została wysłana przez państwo inne niż strona konfliktu w misji urzędowej jako członek sił zbrojnych tego państwa.

Treść definicji jest podobna do zawartej w I Protokole dodatkowym, ale z jednym wyjątkiem. Dotyczy on motywacji najemnika, a konkretnie wysokości wynagrodzenia obiecanego najemnikowi przez stronę konfliktu (lub podmiot działający w jej imieniu). Konwencja OJA, w przeciwieństwie do I Protokołu dodatkowego, nie wymaga, aby wynagrodzenie było „wyraźnie wyższe od tego, które jest przyrzeczone lub wypłacane kombatantom mającym podobny stopień i sprawującym podobną funkcję w siłach zbrojnych tej strony”. W świetle Konwencji, aby zostać uznanym za najemnika, wystarczy otrzymać obietnicę „materialnego wynagrodzenia”, bez względu na jego wysokość. Konwencja OJA, w porównaniu do I Protokołu dodatkowego, poszerza zatem zakres podmiotowy jej zastosowania³⁴.

Zasadniczą kwestią, która odróżnia Konwencję OJA od I Protokołu dodatkowego, jest delegalizacja najemnictwa, które zostało określone jako „przestępstwo przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu w Afryce”. W świetle Konwencji przestępstwo najemnictwa popełnia nie tylko osoba, która jest najemnikiem w rozumieniu powyższej definicji, ale również osoba, która prowadzi zaciąg do oddziałów najemniczych, podmiot, który zatrudnia lub w jakikolwiek sposób wspiera najemników, a także państwo, które zezwala najemnikom na działalność na jego terytorium lub w innym miejscu będącym pod jego kontrolą. Konwencja stanowi jednak, że wynajęcie przez państwo najemników nie stanowi samo w sobie przestępstwa. Za nielegalne uważa się jedynie użycie ich w celu naruszenia integralności terytorialnej innego państwa-strony Konwencji lub w celu naruszenia prawa narodów do samostanowienia³⁵.

³⁴ M. Mancini, *op. cit.*, s. 2.

³⁵ S. Franklin, *op. cit.*, s. 258.

Konwencja OJA nakłada na państwa-strony wiele obowiązków w zakresie aktywnego zwalczania najemnictwa. Przede wszystkim strony Konwencji są zobowiązane do wdrożenia ustawodawstwa na poziomie krajowym, które będzie przewidywało kary za najemnictwo jako przestępstwo zagrożone najsurowszymi karami. Konwencja stanowi, że państwa-strony powinny współpracować przy ściganiu i karaniu działalności najemniczej wymierzonej przeciwko któremukolwiek członkowi OJA. Dotyczy to m.in. obiegu informacji, wspólnego prowadzenia śledztw oraz ekstradycji osób podejrzanych o najemnictwo³⁶.

Konwencja OJA, mimo że „wyjmuje najemników spod prawa”, gwarantuje im sprawiedliwy proces z poszanowaniem gwarancji procesowych państwa, na terytorium którego są sądzeni. Natomiast przedstawiciele państwa, którzy w świetle powyższej definicji popełniają przestępstwo, mogą zostać osądzeni i ukarani przez odpowiedni organ OJA lub międzynarodowy trybunał³⁷.

Konwencja, mimo regionalnego charakteru, stanowiła kolejny ważny dokument w rozwoju międzynarodowego prawodawstwa dotyczącego najemnictwa. Państwa afrykańskie, po negatywnych doświadczeniach z najemnikami w okresie dekolonizacji, dążyły do przyznania im możliwie najbardziej niekorzystnego statusu prawnego. Jednak fakt, iż Konwencja delegalizuje jedynie wynajęcie najemników w celu naruszenia prawa do samostanowienia lub integralności terytorialnej, pozostawia spory margines interpretacyjny i *de facto* osłabia jej skuteczność w walce z najemnictwem³⁸.

MIĘDZYNARODOWA KONWENCJA O ZAKAZIE WERBOWANIA, WYKORZYSTANIA, FINANSOWANIA I SZKOLENIA NAJEMNIKÓW

Najważniejszym aktem prawa międzynarodowego dotyczącym w całości najemnictwa jest Międzynarodowa Konwencja o zwalczaniu rekrutacji, wykorzystywania, finansowania i szkolenia najemników. Została ona przyjęta rezolucją Zgromadzenia ONZ z dnia 4 grudnia 1989 r., a weszła w życie 20 października 2001 r. Co ważne, zawiera definicję najemnika znacznie bardziej szczegółową niż zawarta w I Protokole dodatkowym i Konwencji OJA³⁹.

Zasadniczo definicja najemnika w tej Konwencji składa się z dwóch części. Pierwszy człon definicji, zawarty w art. 1 ust. 1, odzwierciedla pojęcie najemnika

³⁶ K. Fallah, *op. cit.*, s. 608–609.

³⁷ United Nations High Commissioner for Human Rights United Nations Office at Geneva, *op. cit.*, s.17.

³⁸ S.R. Kochheiser, *Silent Partners: Private Forces, Mercenaries, and International Humanitarian Law in the 21st Century*, “The University of Miami National Security & Armed Conflict Law Review” 2012, s. 102.

³⁹ N. Canny, *A Mercenary World: A Legal Analysis of the International Problem of Mercenarism*, “University College Dublin Law Review” 2003, Vol. 33, s. 45.

z I Protokołu dodatkowego i Konwencji OJA, z tym że Konwencja z 1989 r. nie uzależnia przyznania statusu najemnika od wzięcia przez osobę bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych, co sprawia, że jej zakres zastosowania jest szerszy od poprzednich uregulowań⁴⁰.

Na szczególną uwagę zasługuje druga część nowej definicji. W świetle art. 1 ust. 2 najemnikiem jest każda osoba, która w innej sytuacji (niż konflikt zbrojny): (a) została specjalnie zwerbowana w kraju lub za granicą w celu wzięcia udziału w zbiorowym akcie przemocy mającym na celu: (i) obalenie rządu lub podważenie w inny sposób konstytucyjnego porządku państwa, lub (ii) naruszenie integralności terytorialnej państwa.

Nowa definicja, w porównaniu do dwóch poprzednich, zdecydowanie poszerza katalog działań o sytuacje niezwiązane z konfliktem zbrojnym, które umożliwiają przyznanie statusu najemnika. Twórcy Konwencji słusznie uznali, że nie tylko konflikty zbrojne stwarzają sprzyjające warunki dla działań najemników. Na świecie istnieje wiele obszarów niestabilnych politycznie i finansowo, które są podatne na ingerencję z zewnątrz. Dotyczy to zwłaszcza małych i słabo rozwiniętych państw. Rola najemników sprowadza się w takim wypadku do dokonywania przewrotu politycznego w celu wywołania destabilizacji w państwie⁴¹.

Pomimo restrykcyjnego podejścia do spraw najemnictwa w rozumieniu Konwencji przestępstwa dopuszcza się jedynie najemnik, który bierze bezpośredni udział w walce lub zbiorowym akcie przemocy. Zdecydowanie większy nacisk położono natomiast na ściganie i karanie podmiotów finansujących i rekrutujących najemników niż na pociąganie do odpowiedzialności samych najemników. W świetle art. 2 tej Konwencji przestępstwem jest werbowanie, wykorzystanie, finansowanie i szkolenie najemników. Konwencja ONZ, podobnie jak Konwencja OJA, za największe zagrożenie uznała najemnictwo, a nie samo bycie najemnikiem⁴².

Z drugiej strony istnieje zasadnicza różnica pomiędzy Konwencją ONZ a Konwencją OJA. O ile ta druga zakazuje państwom wynajmowania najemników jedynie wtedy, gdy ich działalność mogłaby naruszyć integralność terytorialną innego państwa-strony Konwencji lub godzić w prawo narodów do samostanowienia, o tyle Konwencja ONZ wprowadza całkowity zakaz posługiwania się przez państwa najemnikami⁴³.

W porównaniu do Konwencji OJA w Konwencji ONZ poszerzono też krąg osób odpowiedzialnych za najemnictwo. W art. 4 Konwencji zawarto postano-

⁴⁰ S. Gołębiowski, *op. cit.*, s. 16.

⁴¹ S.R. Kochheiser, *op. cit.*, s. 103.

⁴² P.R. Kalidhass, *Determining the Status of Private Military Companies under International Law: A Quest to Solve Accountability Issues in Armed Conflicts*, "Amsterdam Law Forum" 2014, Vol. 6, s. 8.

⁴³ M. Mancini, *op. cit.*, s. 3.

wienie, że na równi ze sprawcami przestępstw określonych w Konwencji odpowiedzialność ponoszą osoby, które usiłują je popełnić. Dodatkowo w myśl art. 4 rozciągnięto odpowiedzialność również na pomocników osób, które popełniają bądź usiłują popełnić przestępstwo w rozumieniu niniejszej Konwencji⁴⁴.

Podobnie jak Konwencja OJA, Konwencja ONZ nakłada na państwa-strony Konwencji obowiązki w zakresie zapobiegania, ścigania i karania najemników. Główne zobowiązanie dotyczy dostosowania ustawodawstwa na poziomie krajowym do postanowień Konwencji w zakresie karalności czynów w niej wymienionych. Konwencja przewiduje, że państwa-strony powinny wprowadzić do swojego porządku prawnego przepisy, które umożliwią osądzenie najemników na ich terytorium, przy zapewnieniu oskarżonym prawa do sprawiedliwego procesu. Ponadto Konwencja nakłada na państwa obowiązek współpracy w zakresie zapobiegania i karania najemnictwa. Dotyczy to obowiązku ekstradycji. Nie zawarto natomiast uregulowań lub wskazówek co do wymiaru kary⁴⁵.

Najsłabszą stroną Konwencji jest niewielka liczba państw-stron, które do niej przystąpiły. Dotychczas ratyfikowały ją jedynie 34 państwa spośród 193 należących do ONZ⁴⁶.

Stronami Konwencji są głównie państwa postkolonialne, wywodzące się z Afryki lub państwa Europy Środkowo-Wschodniej, wśród nich jest Polska. Na mocy art. 16 Konwencji jej postanowienia zostały zaliczone do międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych. Jednak fakt, iż wśród stron Konwencji, podobnie jak w przypadku I Protokołu dodatkowego do Konwencji genewskich z 1949 r., nie ma członków Rady Bezpieczeństwa ONZ, sprawia, że Konwencja nie odgrywa poważnej roli w międzynarodowym porządku prawnym⁴⁷.

INNE MIĘDZYKARODOWE ROZWIĄZANIA DOTYCZĄCE ZWALCZANIA NAJEMNICTWA

1. Rezolucje ONZ

Zgromadzenie Ogólne i Rada Bezpieczeństwa ONZ uchwaliły ponad 100 rezolucji potępiających wykorzystywanie najemników. W myśl art. 25 Karty NZ państwa członkowskie mają obowiązek stosowania się do rezolucji uchwalonych przez Radę Bezpieczeństwa. Natomiast rezolucje Zgromadzenia Ogólnego, mimo

⁴⁴ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 4 grudnia 1989 r., A/RES/44/34.

⁴⁵ S. Franklin, *op. cit.*, s. 258–259.

⁴⁶ Dane za: R. Bejesky, *Mercenaries, Myrmidons, and Missionaries*, “University of Arkansas at Little Rock Law Review” 2014–2015, Vol. 45, s. 59.

⁴⁷ *Ibidem*.

że nie są formalnie wiążące, stanowią odzwierciedlenie woli społeczności międzynarodowej.

Oba organy ONZ potępiły wykorzystanie najemników jako formę ingerencji w wewnętrzne sprawy innych państw, mającą na celu doprowadzenie państw do destabilizacji oraz naruszenie ich integralności terytorialnej i suwerenności. Podkreślono przy tym zagrożenie, jakie najemnictwo niesie dla prawa narodów do samostanowienia oraz pokoju i bezpieczeństwa na świecie. Zgromadzenie Ogólne uznało najemnictwo za przestępstwo i wezwało państwa do aktywnego zwalczania najemnictwa na swoim terytorium za pomocą odpowiedniej krajowej legislacji⁴⁸.

2. Specjalny sprawozdawca ONZ do spraw najemników

W 1987 r. Komisja Praw Człowieka ONZ na podstawie rezolucji powołała Specjalnego sprawozdawcę do spraw najemników w celu monitorowania wpływu najemnictwa na międzynarodowy porządek prawny, w szczególności w kontekście naruszania prawa narodów do samostanowienia oraz praw człowieka⁴⁹.

W lipcu 2005 r. Specjalny sprawozdawca, na podstawie rezolucji Komisji Praw Człowieka, został zastąpiony kolegiąlnym organem o nazwie Grupa robocza do spraw wykorzystywania najemników. Nowa instytucja ma szerszy zakres obowiązków niż jej poprzednik, na który składają się m.in. monitorowanie działalności najemników na całym świecie, śledzenie nowych form najemnictwa i działalności pochodnej najemnictwu, takiej jak zjawisko *private military contractors*. Ponadto Grupa robocza wizytuje państwa najbardziej podatne na występowanie zjawiska najemnictwa, przygotowuje roczne raporty dla ONZ, rozpatruje skargi indywidualne oraz przedkłada propozycje i wskazówki dotyczące polityki wymierzonej przeciwko najemnikom⁵⁰.

3. Orzecznictwo międzynarodowych trybunałów

Należy również wskazać na niebagatelną rolę międzynarodowych trybunałów w zwalczaniu najemnictwa. Prawotwórczy charakter orzeczeń trybunałów wymusza na państwach zaniechanie podejmowania niektórych działań, które sprzyjają rozwojowi najemnictwa. Za jedno z najbardziej doniosłych orzeczeń w zakresie zwalczania najemnictwa uważany jest wyrok Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości z dnia 27 czerwca 1986 r. w sprawie *Nikaragua przeciwko Stanom Zjednoczonym*, w którym Trybunał orzekł, iż:

⁴⁸ S. Franklin, *op. cit.*, s. 259–260.

⁴⁹ Rezolucja Komisji Praw Człowieka ONZ z dnia 9 marca 1987 r., E/CN.4/RES/1987/16.

⁵⁰ M. Scheimer, *op. cit.*, s. 617–618.

[...] napaść zbrojna obejmuje nie tylko działania regularnych sił zbrojnych po drugiej stronie granicy międzypaństwowej, ale także wysyłanie przez lub w imieniu państwa zbrojnych band, grup, sił nieregularnych lub najemników, które dopuszczają się przeciwko innemu państwu aktów zbrojnych o takiej doniosłości, że są one równoznaczne z napaścią zbrojną sił regularnych lub oznaczają istotne zaangażowanie państwa w taką napaść⁵¹.

Wyrok ten *expressis verbis* nie zabrania posługiwania się najemnikami, lecz dokonuje wykładni rozszerzającej definicji agresji, zgodnie z którą wysłanie najemników przeciwko innemu państwu jest równoznaczne z napaścią zbrojną dokonaną przez regularne siły zbrojne. W konsekwencji wyżej wskazane orzeczenie odbiera państwu możliwość uciekania się do innych niż konwencjonalny konflikt form siłowej ingerencji w sprawy innego państwa, które dotychczas nie były aż tak surowo traktowane.

Z perspektywy czasu należy przyjąć, iż wspomniany wyrok nie zapobiegł rozprzestrzenianiu się najemnictwa jako takiego, lecz z pewnością wymusił na władzach państwowych większą wstrzeźliwość w wykorzystywaniu najemników jako narzędzia polityki zagranicznej. Zakwalifikowanie wysyłania najemników jako agresji, która w świetle prawa międzynarodowego uznawana jest za zbrodnię, ma charakter odstrasżający. W tym miejscu należy dodać, że od 2010 r. Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego został uzupełniony o zbrodnię agresji, co oznacza, że wkrótce także jurysdykcja Trybunału zostanie rozciągnięta na jej sprawców⁵². Należy przy tym podkreślić, iż sprawcy zbrodni skatalogowanych w Statucie MTK ponoszą przed Trybunałem odpowiedzialność indywidualną bez względu na charakter zajmowanego stanowiska bądź piastowanego urzędu w państwie⁵³. Ponadto jurysdykcja MTK ma charakter uniwersalny, co oznacza, że Trybunał jest właściwy do sądenia sprawców zbrodni popełnionych w każdej szerokości geograficznej⁵⁴.

PRIVATE MILITARY CONTRACTORS JAKO NOWE WYZWANIE DLA MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA KONFLIKTÓW ZBROJNYCH

Koniec zimnej wojny spowodował, że w konfliktach zbrojnych coraz większą rolę zaczęły odgrywać podmioty niepaństwowe. Równoległe do demobilizacji, jaka nastąpiła w regularnych siłach zbrojnych po 1989 r., wiele państw prze-

⁵¹ Wyrok Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości z dnia 27 czerwca 1986 r. w sprawie *Nikaragua przeciwko Stanom Zjednoczonym*, glosa do wyroku w: P. Daranowski, J. Połatyńska, *Prawo międzynarodowe publiczne. Wybór orzecznictwa*, Warszawa 2011, s. 157–162.

⁵² A. Szpak, *Międzynarodowe prawo humanitarne*, Toruń 2014, s. 385.

⁵³ M. Płachta, *Międzynarodowy Trybunał Karny*, t. 1, Kraków 2004, s. 399.

⁵⁴ B. Janusz-Pawletta, *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, Warszawa 2013, s. 144–145.

kazało niektóre zadania o charakterze militarnym lub ochroniarskim prywatnym firmom. Podmioty te są w międzynarodowej terminologii określane jako *private military* lub *private security companies*, zaś ich pracownicy – *private military contractors*. O tym, jak ważną rolę zaczęli odgrywać, świadczy współczynnik ich zaangażowania w konfliktach na Bliskim Wschodzie w porównaniu do liczby żołnierzy regularnych sił zbrojnych. W czasie wojny w Zatoce Perskiej proporcja ta wynosiła 1 do 100, zaś w czasie inwazji na Irak w 2003 r. – 1 do 10, a w następnych latach okupacji wynosiła już 1 do 1⁵⁵.

Zakres obowiązków *private military contractors* obejmuje działania o charakterze logistycznym, ochronę konwojów ze sprzętem wojskowym i środkami humanitarnymi, pilnowanie obiektów wojskowych, obsługę dronów, zbieranie informacji wywiadowczych, ochronę dyplomatów, szkolenie miejscowych oddziałów wojskowych i policji itd.⁵⁶

Kwestia statusu prawnego *private military contractors* początkowo nie była przedmiotem zainteresowania międzynarodowego prawa humanitarnego. Społeczność międzynarodowa zwróciła uwagę na ten problem dopiero po tragedii, do jakiej doszło na rynku w Bagdadzie we wrześniu 2007 r. z udziałem pracowników firmy Blackwater. W wyniku strzelaniny z rąk personelu firmy zginęło kilkanaście osób cywilnych. Trzeba było wówczas ustalić, na jakiej podstawie *private military contractors* powinni ponosić odpowiedzialność: czy przysługuje im status kombatantów, osób cywilnych czy też może najemników. Status prawny ma w tym przypadku zasadnicze znaczenie, bowiem każdej z wymienionych kategorii uczestników konfliktów zbrojnych przysługuje odmienna ochrona i traktowanie⁵⁷. Ostatecznie sprawcy tragedii po 8-letnim procesie zostali osądzeni na podstawie specjalnego aktu prawa amerykańskiego (tzw. *Military Extraterritorial Jurisdiction Act*), przewidującego odpowiedzialność osób, które „wspierają amerykańskie misje wojskowe” za granicą⁵⁸.

Precedens firmy Blackwater uświadomił jednak społeczności międzynarodowej, że pojawienie się w konfliktach zbrojnych nowej kategorii uczestników wymaga również odpowiedniego podejścia. W tym celu z inicjatywy Szwajcarii opracowano w 2008 r. tzw. Dokument z Montreux, podpisany przez wiele rządów wynajmujących prywatne firmy, w tym przez USA⁵⁹. Zakłada on, że przekazywanie przez państwo pewnych obowiązków *private military* i *private security*

⁵⁵ Dane za: R. Bejesky, *op. cit.*, s. 63–64.

⁵⁶ A. Faite, *Involvement of Private Contractors in Armed Conflict: Implications under International Humanitarian Law*, „Defence Studies” 2004, Vol. 4, No. 2, s. 1.

⁵⁷ A. Szpak, *Bezpośredni udział w działaniach zbrojnych w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego*, Toruń 2013, s. 98.

⁵⁸ P. Yost, S. Hananel, *Jury Issues Guilty Verdicts for Blackwater Guards*, „Huffington Post”, 22.10.2014.

⁵⁹ N. Melzer, *The Montreux Document & the International Code of Conduct*, University of Zurich, 13.08.2012, tekst dokumentu dostępny jest na stronie internetowej: www.ohchr.org.

companies jest akceptowalne. Z drugiej strony dokument przewiduje obowiązek państw korzystających z usług prywatnych podmiotów w zakresie sprawowania nadzoru i monitorowania ich działalności. Jednocześnie wyraźnie oddzielono odpowiedzialność państwa od odpowiedzialności *private military contractors* z tytułu naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego oraz praw człowieka⁶⁰.

Mimo że Dokument z Montreux wyraźnie zakazuje wykorzystywania prywatnych firm do bezpośredniego udziału w konflikcie zbrojnym, kwestia statusu prawnego *private military contractors* nadal nie została uregulowana w żadnym wiążącym akcie prawnym⁶¹.

Niektórzy przedstawiciele doktryny postrzegają *private military contractors* jako najemników XXI w. Biorąc pod uwagę, że w świetle postanowień I Protokołu dodatkowego oraz Międzynarodowej Konwencji ONZ o zwalczaniu rekrutacji, wykorzystywania, finansowania i szkolenia najemników przyznanie statusu najemnika jest możliwe tylko w przypadku kumulatywnego spełnienia wszystkich elementów definicji najemnika, takie zakwalifikowanie nie wydaje się prawidłowe. Należy zauważyć, że *private military contractors* wypełniają niektóre przesłanki do uznania ich za najemników, zwłaszcza w odniesieniu do motywacji działań. Obie kategorie uczestników konfliktów zbrojnych skłania do podjęcia działań chęć osiągnięcia korzyści materialnej. Znamienny jest przy tym fakt, iż pracownicy prywatnych firm osiągają przeważnie znacznie wyższe wynagrodzenie niż ich odpowiednicy zatrudnieni na podobnych stanowiskach w regularnych siłach zbrojnych. Wypełniają oni zatem przesłankę wynikającą z art. 47 ust. 2 pkt 3⁶².

Istotną rolę przy określaniu statusu prawnego *private military contractors* odgrywa także kwestia ich obywatelstwa. W świetle art. 47 ust. 2 pkt 4 I Protokołu dodatkowego i art. 1 ust. 1 pkt C Międzynarodowej Konwencji ONZ, jeżeli pracownicy prywatnych firm nie są obywatelami strony konfliktu ani mieszkańcami terytoriów okupowanych, można ich zakwalifikować jako najemników. Ten przykład dobrze ilustruje konflikt w Iraku i Afganistanie. Większość pracowników amerykańskich, australijskich i brytyjskich firm działających w tych krajach była obywatelami albo państw-stron konfliktu, albo państw okupowanych. Automatycznie wyłączało ich to spod zakresu zastosowania przepisów o najemnikach. Jednak pracownicy tych samych firm będący obywatelami np. Hondurasu czy Chile już spełniali warunek uznania ich za najemników⁶³.

⁶⁰ A. Foong, *The Privatization of War: From Privateers and Mercenaries to Private Military and Security Companies*, "Asia Pacific Yearbook of International Humanitarian Law" 2008–2011, s. 231–232.

⁶¹ P.R. Kalidhass, *op. cit.*, s. 5.

⁶² R. Bejesky, *op. cit.*, s. 62.

⁶³ M. Mancini, *op. cit.*, s. 14.

Można również rozważyć kwestię przyznania *private military contractors* statusu kombatanta. W świetle postanowień III Konwencji genewskiej z 1949 r. za kombatantów uznaje się osoby inne niż członków regularnych sił zbrojnych, które:

- mają na czele osobę odpowiedzialną za swych podwładnych,
- noszą stały i dający się z daleka rozpoznać znak rozpoznawczy,
- jawnie noszą broń,
- przestrzegają w swych działaniach praw i zwyczajów wojny⁶⁴.

Analizując to postanowienie, należy stwierdzić, iż większość *private military contractors* spełnia warunki dotyczące statusu kombatanta. Wątpliwości powstają jednak w odniesieniu do postanowień art. 4 III Konwencji genewskiej i art. 43 I Protokołu dodatkowego, w myśl których status kombatanta jest przyznawany tylko członkom oddziałów paramilitarnych włączonych w struktury regularnych sił zbrojnych strony konfliktu. Dodatkowo oba przepisy odnoszą się do sytuacji wojennej, natomiast *private military* i *private security companies* co do zasady działają w warunkach pokoju⁶⁵.

Należy też rozważyć kwestię przynależności *private military contractors* do trzeciej kategorii osób, tj. osób cywilnych. W świetle art. 50 I Protokołu dodatkowego za osoby cywilne uważa się osoby „nienależące do żadnej z kategorii określonych w artykule 4A 1), 2), 3) i 6) Trzeciej Konwencji i w artykule 43 niniejszego protokołu”, czyli *de facto* takie, które nie są kombatantami. Trzeba zauważyć, że jest to mało precyzyjna definicja, a na jej podstawie można byłoby uznać, że status osób cywilnych przysługuje także najemnikom. Jednak art. 4 pkt 4 III Konwencji genewskiej wyróżnił specjalną subkategorię osób cywilnych „towarzyszących siłom zbrojnym, ale nienależących do nich bezpośrednio” i wydaje się, że zakwalifikowanie *private military contractors* do tej grupy będzie najbardziej prawidłowe⁶⁶.

Bez względu na to, czy status *private military contractors* zbliża ich bardziej do najemników, kombatantów lub osób cywilnych, wydaje się, że wobec dokonanej już prywatyzacji wojny niemożliwa oraz niesłuszna byłaby całkowita delegalizacja ich działalności. Doprowadziłoby to do nierównego traktowania podmiotów. Personel firm, które zajmują się np. działaniami czysto logistycznymi, zostałby niesłusznie sklasyfikowany tak samo, jak pracownicy, którzy biorą udział w walce lub przesłuchują jeńców. Podobnie opracowanie legalnej definicji *private military contractors* nie wydaje się dobrym rozwiązaniem. Uregulowania przyjęte w odniesieniu do najemników wskazują, że trudno jest określić zakres podmio-

⁶⁴ Konwencja o traktowaniu jeńców wojennych (III Konwencja genewska) przyjęta w Genewie w dniu 12 sierpnia 1949 r. (załącznik do Dz.U. z 1956 r., nr 38, poz. 175).

⁶⁵ A. Szpak, *Międzynarodowe prawo humanitarne*, s. 99–100.

⁶⁶ Konwencja o traktowaniu jeńców wojennych.

towy takiej definicji. Dotychczasowe stanowisko społeczności międzynarodowej, które zakłada przyjęcie uregulowań zamiast delegalizacji, wydaje się być w tym przypadku słusznym rozwiązaniem⁶⁷.

PODSUMOWANIE

Wprawdzie najemnictwo nie jest zjawiskiem nowym, ale rola, jaką najemnicy pełnią, obecnie różni się od funkcji, jaką sprawowali w przeszłości. Najemnictwo jest zjawiskiem występującym w skali globalnej, godzącym w podstawowe zasady prawa międzynarodowego.

Spółeczność międzynarodowa w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat podjęła wiele prób mających na celu ograniczenie skali najemnictwa na świecie. Do takich działań należy zaliczyć przyjęcie aktów prawnych zarówno na płaszczyźnie powszechnej, jak i regionalnej. Bez wątplenia ważną rolę w zwalczaniu najemnictwa odgrywa także tworzone przez organy ONZ tzw. prawo miękkie, mające postać rezolucji i instrukcji.

Instrumenty prawne, które zostały wprowadzone do prawa międzynarodowego, nie są jednak dostatecznie efektywne. Podstawowa trudność polega na wypracowaniu odpowiedniej definicji najemnika. Z jednej strony pojęcie najemnika powinno być w swej treści precyzyjne, tak aby wyłączenie spod ochrony prawnej, jaka przysługuje osobom zaangażowanym w konflikt, następowało tylko w uzasadnionych przypadkach. Z drugiej strony postulat, aby osoba spełniła wszystkie warunki definicji łącznie, by można było ją uznać za najemnika, uniemożliwia pociągnięcie do odpowiedzialności wielu osób, które *de facto* zajmują się najemnictwem. Dotyczy to przede wszystkim definicji zawartej w I Protokole dodatkowym do Konwencji genewskich z 1949 r.

Podobnie jak I Protokół dodatkowy, również Konwencja ONZ, z powodu zbyt małej liczby stron, nie ma charakteru prawa powszechnie obowiązującego. Jej postanowienia dotyczące aktywnego zwalczania najemnictwa na poziomie krajowym nie są respektowane i implementowane. Sytuację dodatkowo utrudnia fakt, że na świecie dochodzi do wielu nowych konfliktów, zarówno o charakterze międzynarodowym, jak i wewnętrznym, które sprzyjają rozwojowi najemnictwa. Najnowsze raporty Grupy roboczej do spraw najemników dowodzą, że w konfliktach zbrojnych na Ukrainie oraz w Syrii najemnicy biorą udział na masową skalę.

Wydaje się, że nie jest możliwe całkowite wyeliminowanie najemnictwa jako zjawiska. Fakt, że na świecie istnieje wiele obszarów, na których panuje bieda, sprawia, że wynagrodzenie materialne, jakie gwarantuje służba najemna, stanowi atrakcyjną ofertę. Najbardziej skutecznym rozwiązaniem jest ściganie i karanie podmiotów odpowiedzialnych za rekrutowanie i finansowanie najemników.

⁶⁷ E.L. Gaston, *op. cit.*, s. 243.

W tych działaniach najważniejszym instrumentem prawnym jest Międzynarodowa Konwencja ONZ z 1989 r., która nakłada na państwa-strony obowiązek wdrożenia odpowiednich przepisów na szczeblu krajowym.

Wydaje się, że dopóki Międzynarodowa Konwencja ONZ i I Protokół dodatkowy nie uzyskają szerokiego zakresu obowiązywania, ich postanowienia dotyczące najemników będą odgrywały niewielką rolę. Bez wątpienia nieprzystąpienie do obu umów światowych mocarstw, takich jak USA, Wielka Brytania i Japonia, uniemożliwia przyjęcie jednolitej, powszechnie akceptowanej linii postępowania wobec najemników. Należy zatem zachęcać rządy tych państw, aby przystąpiły do przynajmniej jednej ze wspomnianych umów.

Można też rozważyć dostosowanie innych, już istniejących, instrumentów prawa międzynarodowego do walki z najemnictwem. Właściwym rozwiązaniem byłoby wprowadzenie przestępstwa najemnictwa do Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego. Obecnie jurysdykcja Trybunału nie obejmuje najemnictwa, a jedynie Trybunał może wziąć pod uwagę charakter, w jakim występowała osoba, popełniając inną zbrodnię określoną w Statucie.

Doświadczenia współczesnych konfliktów dowodzą, że sięganie po usługi najemników nie zapewnia zwycięstwa. Działania najemników przyczyniają się do eskalacji konfliktu, powodując zarówno destabilizację w państwie, na terytorium którego działają, jak i znaczne obciążenie finansowe po stronie państwa bądź innego podmiotu, który ich wykorzystuje.

BIBLIOGRAFIA

- Antonowicz L., *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 2013.
- Barcik J., Srogosz T., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2014.
- Bejesky R., *Mercenaries, Myrmidons, and Missionaries*, "University of Arkansas at Little Rock Law Review" 2014–2015, Vol. 45.
- Best G., *Humanity in Warfare: The Modern History of the International Law of Armed Conflict*, London 1980.
- Canny N., *A Mercenary World: A Legal Analysis of the International Problem of Mercenarism*, "University College Dublin Law Review" 2003, Vol. 33.
- Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa, Libreville, 3 July 1977.
- Czapliński W., Wyrozumska A., *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*, Warszawa 2014.
- Daranowski P., Połatyńska J., *Prawo międzynarodowe publiczne. Wybór orzecznictwa*, Warszawa 2011.
- Faite A., *Involvement of Private Contractors in Armed Conflict: Implications under International Humanitarian Law*, "Defence Studies" 2004, Vol. 4, No. 2.
- Fallah K., *Corporate Actors: The Legal Status of Mercenaries in Armed Conflict*, "International Review of the Red Cross" 2006, Vol. 88, No. 863,
DOI: <https://doi.org/10.1017/S1816383106000695>.

- Flemming M., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Zbiór dokumentów*, uzup. i red. M. Gąska, E. Mikos-Skuza, Warszawa 2003.
- Foong A., *The Privatization of War: From Privateers and Mercenaries to Private Military and Security Companies*, "Asia Pacific Yearbook of International Humanitarian Law" 2008–2011.
- Franklin S., *South African and International Attempts to Regulate Mercenaries and Private Military Companies*, "17 Transnational Law & Contemporary Problems" 2008.
- Gaston E.L., *Mercenarism 2.0? The Rise of the Modern Private Security Industry and Its Implications for International Humanitarian Law Enforcement*, "Harvard International Law Journal" 2008, Vol. 49, No. 1.
- Gołębiowski S., *Status prawny francuskiej Legii Cudzoziemskiej*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2013, nr 3.
- Grzebyk P., *Pojęcia „osoba cywilna” oraz „bezpośredni udział w działaniach zbrojnych”*, „Państwo i Prawo” 2012, z. 2.
- I Protokół dodatkowy do Konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, przyjęty w Genewie w dniu 8 czerwca 1977 r. (Dz.U. z 1992 r., nr 41, poz. 175).
- Idee, normy i instytucje Kongresu wiedeńskiego 200 lat później – perspektywa prawnomiędzynarodowa*, red. J. Menkes, E. Cała-Wacinkiewicz, J. Nowakowska-Małusecka, W. Pęksa, W.S. Staszewski, Warszawa 2016.
- Janusz-Pawletta B., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, Warszawa 2013.
- Kalidhass P.R., *Determining the Status of Private Military Companies under International Law: A Quest to Solve Accountability Issues in Armed Conflicts*, "Amsterdam Law Forum" 2014, Vol. 6.
- Kochheiser S.R., *Silent Partners: Private Forces, Mercenaries, and International Humanitarian Law in the 21st Century*, "The University of Miami National Security & Armed Conflict Law Review" 2012.
- Konwencja dotycząca praw i obowiązków mocarstw i osób neutralnych w razie wojny lądowej (V Konwencja haska), Haga, 18 października 1907 r. (Dz.U. z 1927 r., nr 21, poz. 163).
- Konwencja o traktowaniu jeńców wojennych (III Konwencja genewska) przyjęta w Genewie w dniu 12 sierpnia 1949 r. (załącznik do Dz.U. z 1956 r., nr 38, poz. 175).
- Kurecki Ł., *Status private military contractors w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego*, „Międzynarodowe Prawo Humanitarne” 2013, t. 4.
- Mancini M., *Private Military and Security Company Employees: Are They the Mercenaries of the Twenty-First Century?*, "EUI Working Paper. Academy of European Law" 2010, No. 5.
- Melzer N., *The Montreux Document & the International Code of Conduct*, University of Zurich, 13.08.2012.
- Międzynarodowa Konwencja o zwalczaniu rekrutacji, wykorzystywania, finansowania i szkolenia najemników przyjęta w formie rezolucji ZO ONZ nr A/RES/44/34 w Genewie w dniu 4 grudnia 1989 r.
- O’Meara Barrie B., *Private Military Firms and Mercenaries: Potential for Liability under International Law*, "12 Tilburg Foreign Law Review" 2004–2005.
- Płachta M., *Międzynarodowy Trybunał Karny*, t. 1, Kraków 2004.
- Prawo międzynarodowe publiczne. Wybór dokumentów*, oprac. A. Przyborska-Klimczak, Lublin 2008.
- Rezolucja Komisji Praw Człowieka ONZ z dnia 9 marca 1987 r., E/CN.4/RES/1987/16.
- Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 4 grudnia 1989 r., A/RES/44/34.
- Scheimer M., *Separating Private Military Companies from Illegal Mercenaries in International Law: Proposing an International Convention for Legitimate Military and Security Support the Reflects Customary International Law*, "American University International Law Review" 2009, No. 3.

- Shaw M.N., *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 2011.
- Szpak A., *Bezpośredni udział w działaniach zbrojnych w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego*, Toruń 2013.
- Szpak A., *Międzynarodowe prawo humanitarne*, Toruń 2014.
- United Nations High Commissioner for Human Rights United Nations Office at Geneva, *The Impact of Mercenary Activities on the Right of Peoples to Self-determination*, "Human Rights Fact Sheet" 2002, No. 28.
- Yost P., Hananel S., *Jury Issues Guilty Verdicts for Blackwater Guards*, "Huffington Post", 22.10.2014.
- Zumbach J., *Ostatnia walka. Moje życie jako lotnika, przemytnika i poszukiwacza przygód*, Warszawa 2011.

SUMMARY

The article is dedicated to the problem of mercenarism which exists since armed conflicts break out throughout the world. The author compares legal remedies adopted by the international community concerning fighting mercenarism. The analysis puts stress on strong and weak points of particular provisions as well as makes recommendations *de lege ferenda*.

Keywords: armed conflicts; mercenaries; United Nations; convention